

Kóstolni a szép-tudományba

Kóstolni a szép-tudományba

Tanulmányok
a Fiatal Művészettörténészek
IV. Konferenciájának
előadásaiból

KÓSTOLNI A SZÉP-TUDOMÁNYBA

*Tanulmányok
a Fiatal Művészettörténészek
IV. Konferenciájának
előadásaiból*

Kóstolni a szép-tudományba

Tanulmányok a Fiatal Művészettörténészek IV. konferenciájának előadásából

Főszerkesztő: Székely Miklós

Szerkesztők: Dragon Zoltán, Entz Sarolta Réka, Raffay Endre, Szerdahelyi Márk, Tóth Áron

Grafikai terv, tördelés: Papp Gyula

Szöveggondozás: Asztalos Emese

A borítón a berhidai Szent László templom belső kapujának részlete látható. Konceptió: Sidó Anna, fotó: Szerdahelyi Márk.

A kötet megjelenését támogatta:

Magyar Tudományos Akadémia

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézet

Nemzeti Kulturális Alap

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar

PÁZMÁNY PÉTER
KATOLIKUS EGYETEM
*Bölcsész- és
Társadalomtudományi Kar*

© Szerzők

© Szerkesztők

© Fotósok

© Grafikusok

© CentrArt Művészettörténészek Új Műhelye Közhasznú Egyesület

© Fényképek intézményi jogtulajdonosai: Artur Żmijewski; Central Booking Gallery, NYC, USA; Elek István hagyatéka; ZKM | Center for Art and Media Karlsruhe, Németország; Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltára, Kolozsvár, Románia; Fajó János; Foksal Gallery Foundation, Varsó, Lengyelország és Galerie Peter Kilchman, Zurich, Svájc; Forgács Péter; Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ, Fotótár, Műemléki Tervtár; Hargita Megyei Állami Levéltár, Csíkszereda, Románia; Jan de Nys, Aalst, Belgium; Kiel University Library, Kiel, Németország; London, The British Museum / Trustees of the British Museum, Egyesült Királyság; Magyar Építészeti Múzeum, Budapest; Márton Áron Gimnázium gyűjteménye, Csíkszereda, Románia; MTA KIK Kézirattár, Budapest; National Gallery of Art, Washington D.C.; Országos Széchényi Könyvtár Mikrofilmtár, Budapest; Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest; Róma, Scuola Lante della Rovere; Római Katolikus Gyűjtőlevéltár, Kolozsvár, Románia; Soproni Múzeum, Storno-gyűjtemény; Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria, Budapest; Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém.

A kiadványban megjelent írások tartalmaért és a képek jogtisztaságáért minden esetben a tanulmány szerzője felelős.

The authors of the essays are responsible for the contents of the texts as well as for obtaining permission to reprint the images included in their essays.

ISBN 978-963-88825-5-4

CentrArt, 2014

CentrArt

Tartalomjegyzék

<i>Előszó</i>	7
ROSTÁS TIBOR	
<i>Graeco opere – görög modorban II.</i>	
<i>A veszprémi „Gizella-kápolna” és a lékai várkápolna 13. századi falképei</i>	9
KOVÁCS GERGELY	
<i>A felvinci református templom italobizánci stílusú falképei</i>	33
KÓNYA ANNA	
<i>Ikonográfiai összefüggések az alcinai templom falképein</i>	45
MEZEI EMESE	
<i>Hétköznapi jelenetek egy késő középkori kályhán¹</i>	61
PÁL EMESE	
<i>Rubens Szamosújváron?</i>	71
PÁSZTOHY JÚLIA	
<i>Pákei Lajos villa- és lakóház-építésze</i>	85
VARGA ORSOLYA	
<i>Lang Adolf Szegeden és Pécsen</i>	97
SALAMON GÁSPÁR	
<i>Tagok és ragok</i>	
<i>Építészet és nyelv kapcsolata Schulek Frigyes terminológiai kísérletezéseiben</i>	113
IMECS-MAGDÓ ESZTER	
<i>Borszékfürdő modernizációja a 20. század elején</i>	125
GÁL ZSÓFIA	
<i>A kolozsvári Arany János utcai bérvillák</i>	143
LADÓ ÁGOTA	
<i>Az Erdélyi Római Katolikus Státus csíkszeredai főgimnáziumának tervezéséről</i>	157
BALDAVÁRI ESZTER	
<i>A német korai Jugendstil hatása Körössy Albert Kálmán építőművészetére</i>	173
ZSOLDOS EMESE	
<i>A pécsi Jókai-ünnepély képi emlékezete</i>	187

F. DÓCZI ERIKA	
<i>A Betonszemle folyóiratról</i>	199
SEBESTYÉN ÁGNES ANNA	
<i>Molnár Farkas és az építészeti szaksajtó mechanizmusai</i> <i>a két világháború közötti Magyarországon</i>	211
JÁSZ BORBÁLA	
<i>Funkcionalizmus és racionalizmus között</i> <i>Adolf Behne elemzése a modern építészet hőskorából</i>	225
DÉNES MIRJAM	
<i>Ki a naiv?</i> <i>A Dallos Marinka kutatás alapvető kérdései</i> <i>a naiv művészet jellemzőinek tükrében</i>	235
BRUNNER ATTILA	
<i>A magyar játéktervezés történetének néhány kérdése</i>	251
SIMON BETTINA	
<i>Egy festménysorozat öndefiníciója.</i> <i>Károlyi Zsigmond Mérték-képei</i>	265
BRADÁK SOMA	
<i>A rendszerváltás performansa.</i> <i>Elek István köztéri akciói 1985 és 1993 között</i>	277
DUDÁS BARBARA	
<i>Globalizálódó művészet lokális problémákkal – avagy mi történt</i> <i>a művészet vége óta?</i>	295
GÁRDONYI LÁSZLÓ	
<i>A képregény metamédiuma</i>	307
KOSINSKY RICHÁRD	
<i>Michael Fried befogadáselmélete</i>	321
JAN ELANTKOWSKI	
<i>Replaying Memory.</i> <i>Holocaust and Video Art in Péter Forgács's "Meanwhile Somewhere...</i> <i>1940-1943" and Artur Żmijewski's "The Game of Tag"</i>	331
Személy- és helymutató	343

A Betonszemle folyóiratról

F. Dóczi Erika

A vasbetéttel erősített betonszerkezetek versenyképessége elsősorban gazdasági és konstrukciós előnyökön múlt, de egyúttal szükség volt a különféle tudományos és építőipari szereplők támogató együttműködésére, illetve a sajtó bevonására, hogy ezáltal a szakmai közegben, de a laikusok körében is bizalomteljes fogadtatása, pozitív képzettársítása alakulhasson ki.

A tanulmány a szakajtó és a nyilvánosság szerepét vizsgálja a vasbeton 20. század eleji magyarországi térnyerésének során, mégpedig az 1910-es évek egy speciális sajtóterméke, a *Betonszemle* tükrében. Az új szerkezet és építőanyag elterjedésének előmozdításában, illetve kanonizációs folyamatában a szakajtó is fontos szerepet játszott, mely egyszerre volt annak letéteményese és eredménye, miközben bepillantást enged nyerni a korabeli társadalmi és kulturális jelenségekbe is.¹

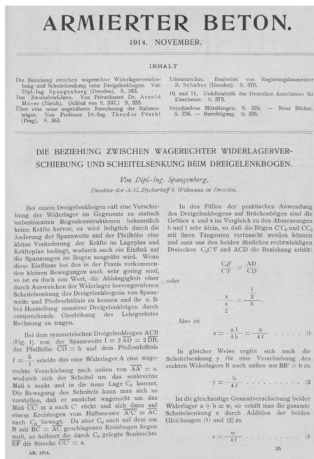
A magyar építészeti szakajtóról

A kor társadalmának tudományos fogékonysága, amely oly meghatározó egy új építési technológia befogadásában, nagyrészt az összetett személyes kapcsolatoknak és a szakajtónak köszönhető. A sajtóban megjelenő mérnöki fejtegetésekben, építésetelméleti vitákban annak a folyamatnak lehetünk tanúi, ahogy az új szerkezet műszaki megoldásként megbízhatóvá és elfogadottá vált, illetve ahogy az építészek megismerték, és „birtokba vették” az új anyagban rejlő lehetőségeket, ezáltal pedig az építészeti megformálás részévé tették. A századforduló pezsgő szellemi élete nyomán egyre bővülő és specializálódó sajtópalettán az újonnan létrejövő napilapok és folyóiratok mellett megjelentek és elterjedtek a különféle profillal rendelkező építészeti és művészeti szaklapok,² miközben fellendült az építészeti könyvkiadás is.

Az építészeti tárgyú újságok hasábjain kis számban előfordultak a beton- és vasbetonépítéssel foglalkozó írások, azonban egészen 1913-ig, a vasbeton hazai megjelenését követő bő két évtizedig várni kellett az olyan orgánusra, amely csakis a beton- és vasbetonépítmények leírásával, fejtegetésével, illetve a cement, cementáru és műköipar kérdéseivel foglalkozott volna, hogy a műszaki közönséget a legmodernebb építési mód újabb kérdéseiről tájékoztassa. Ez volt a *Betonszemle* folyóirat.

Külföldön megjelent vasbeton újságok

Külföldön már korábban is megjelentek folyóiratok e témakörben. (1. kép) Irányadó számunkra Michailich Győző alábbi felsorolása, amely 1922-ben jelent meg *Vasbeton-szerkezetek* c. könyvében.³ Franciaországban a *Le ciment* 1896-tól, Hennebique lapja a *Le béton armé* 1898-tól, és a *Le ciment armé* 1908-tól jelent meg; német nyelven pedig a

1. kép. A *Deutsche Bauzeitung* 1913. évi 7. számának, az *Armierter Beton* 1914. novemberi és a *Le Béton Armé* 1914. márciusi címlapja

Beton und Eisen 1902-től, az *Armierter Beton* 1905–1919 között, a *Deutsche Bauzeitung*, a *Der Betonbau* 1913-tól, a *Der Bauingenieur* 1920-tól, és a *Zement und Beton* c. lapokat adták ki; Milánóban pedig az *Il Cemento* jelent meg.

Svájcban a *Schweizerische Bauzeitung* és a *Bulletin de la Société vaudoise des ingénieurs et des architectes* (neve 1900-tól *Bulletin techniques de la Suisse romande*) kínálta széles választékát a vasbetonról írt különféle cikkeknek, jegyzeteknek, illetve az Hennebique-cég saját kiadású folyóirata is e célt szolgálta.⁴

A Betonszemle

Témánk szempontjából a magyar műszaki-építészeti szaklapok közül tehát kiemelkedő jelentőségű a külföldi szaklapokhoz képest talán későn megindult, majd rövid életű, ma már viszonylag nehezen hozzáférhető és kevésbé ismert, speciálisan a betoniparral foglalkozó közlöny, az Enyedi Béla szerkesztésében megjelent *Betonszemle*. A folyóirat 1913. december 1-jétől havonta látott napvilágot, de a világháború kitörése, Enyedi katonai szolgálata miatt összesen csupán nyolc számot élt meg. Annak ellenére, hogy kis periódust ölel fel, mindvégig teljességre törekedett, ezért is érdemes elemzésre. A benne megjelent széles skálán mozgó, tartalmas írások (épületismertetések, kutatási beszámolók, tanulmányok, kivitelezőknek indított kérdések-válaszok fórum, szemlézés-

sek stb.) színes képet festenek a korszakról. Akárcsak a viszonylag igényes tipográfiájú reklámok, amelyekből a tízes évek beszerzői forrásairól, tervezői és kivitelezői köréről, referenciákról, székhelyekről tájékozódhatunk.

A *Betonszemle* megindító, szerkesztő és kiadó Enyedi Béla (1884–1945) mérnök, műszaki doktor a vasbetonépítés elméleti és gyakorlati alapjainak magyarországi kiépítésével, értékes tervezői munkásságával, jelentős szakirodalmi tevékenységével, hazai, valamint német és francia szaklapokban megjelentetett számos kitűnő cikkével elévülhetetlen érdemeket szerzett. 1906-ban szerezte mérnöki oklevelét, 1910-ben pedig műszaki doktori címét a Műegyetem mérnöki karán.⁵ A szerkesztőséget és kiadóhivatalt a budapesti Visegrádi utca 15. sz. alatti vas- és vasbetonépítményeket tervező irodájában rendezte be. A példányszámra vonatkozóan nem találtam utalást. A címlapon az áll, hogy a számokat 1 korona 40 fillér megfizetésével Kilián Frigyes utóda m. kir. egyetemi könyvkereskedőnél lehetett megvásárolni a Váci utca 32. szám alatt.

A címlap díszjele egy idealizált vasbeton híd rajza, amelynek kialakítása egyrészt a vasbetont alkalmazó mérnökök és építészek együttműködésével létrejövő alkotások szépségét hirdeti, másrészt arra utalhat, hogy hazánkban éppen hidak építésével gyökerezhetett meg az új szerkezet. Ezzel a felütéssel szemben a folyóiratban alig esik szó hídépítésről, valószínűleg azért, mert 1913–1914-ben már sokkal összetettebb szerephez jutott a vasbeton. (2. kép)

A *Betonszemle* programját részletesen kifejtve az első számban *Programmunk* c. írásban,⁶ illetve rövidebb megfogalmazásban minden füzet belső borítóján, a tartalomjegyzék után olvashatjuk. Ez utóbbit érdemes idézni: „A *Betonszemle* a cement, cementáru, műkő, beton- és vasbetonépítés körében felmerülő újabb elméleti fejtegetéseket, kísérleti eredményeket, érdekesebb építményeket tárgyalni, a könyvirodalmat ismertetni s a szaklapok legfontosabb eredeti közleményeit tartalmas kivonatban közölni óhajtja. Ezenkívül előfizetőinek szakkérdésekben díjtalanul felvilágosítással szolgál; a választ a nagyközönséget is érdeklő kérdésekre mihamarabb a Kérdések és feleletek rovatban, különben pedig külön levélben fogja megadni.”

Ezután mindegyik füzet belső lapján a *Betonszemle* célkitűzései mögé felsorakozó neves munkatársak lajstroma olvasható.⁷ Az első számban megjelent negyvennégy fő az utolsó számra ötvennégyre duzzadt. A lista áttekintésekor szembetűnő, hogy nagyrészüket már a vasbeton hazai megjelenése óta szerepet játszik a vasbetonépítés fejlesztésében, elterjesztésében. Elsősorban különféle beosztású, a gyakorlati élet különböző ágazataiban munkálkodó mérnökök

2. kép. A *Betonszemle* 1914. februári címlapja

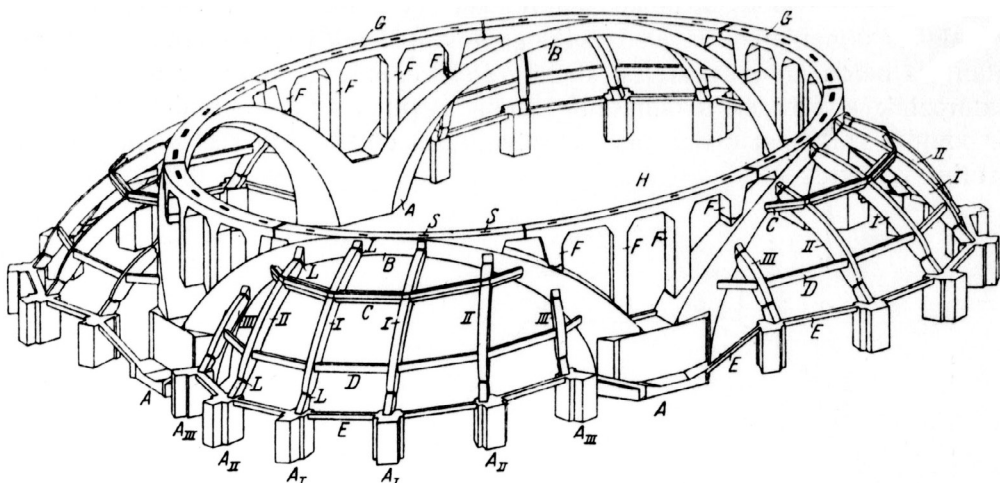
A folyóiratot megindító, támogató vezércikket Zielinski Szilárd írta „Az építés új módja” címen,⁸ amelyben lelkesítő hangon foglalja össze többek között a nagy nyilvánosságnak – és ezáltal a *Betonszemle*nek jövőbeni – szerepét a vasbeton érvényesülésében. Érdekes, hogy Zielinski, a magyarországi vasbetonépítés korabeli körében is legjelentősebbnek tartott alakja, nem szerepel a munkatársak listájában. Többek között ebből arra következtethetünk, hogy a *Betonszemle* nem képviselt kereskedelmi érdekeket, nem volt senki szócsöve, hanem a sokszínű vasbeton-társadalom pártatlan lapjaként működött.

Tematikus áttekintés

A továbbiakban a *Betonszemle* cikkeinek tematikus rendszerezésű bemutatása következik, az Enyedi által meghatározott „*Programmunk*” szerinti műfajokra bontva haladunk. Először is meg kell jegyezni, hogy a lap szerkezete igen színes volt, minden számnál más-más sorrendben kaptak helyet a különféle írások. A nagyobb terjedelműeket több, maximum három részre osztva, folytatásosan közölték.

Az első csoportot alkotják a feltételezhetően elsősorban a mérnöktársadalom érdeklődésére számot tartó újabb elméleti fejtegetések és kísérleti eredmények, amelyekből összesen hat jelent meg.⁹ Ezek közül leghíresebb, a hazai szakirodalomban többször hivatkozott Kazinczy Gábor *Kísérletek rácsos tartókkal* c. tanulmánya.¹⁰

A *Programmunk*nak megfelelően minden számban megjelent legalább egy, valamely megvalósult építményt bemutató cikk. Ezek – egy írás kivételével – a történeti Magyarország területén, főként Budapesten lévő építmények, épületek: monumentális emlékoszlop Győrött (3. kép), a Neumann-áruház, nagyváradi vasútállomás áruraktára és átrakó pontja, két híd. Néha csak épületrészekre korlátozódik a vasbeton-használat, így az ismertetés is, úgy mint az Erzsébet téri egykori Hazai Bank Rt. vasbeton manzárd földeme, a központi járásbíróház vasbetontornya, vagy az óbudai gázgyár gáztartóinak

4. kép. Ábra Pilczer Pál: A breslaui „Festhalle” c. cikkéből.

vasbeton köpenye esetében. A cikkek szerzője általában nem az építész, hanem a vasbeton szerkezet tervezője vagy kivitelezője, és épp e különleges szempont adja ezen írások jelentőségét. Sokszor az ismertetésbe szőtt kritika vagy általános érvényű tudósítás érdekes kérdéseket világít meg. Például a Zielinski-irodából önállósodott Gergely Jenő *Templomépítkezés vasbetonból* c. cikkében a mérnök és építész együttműködését bemutató megjegyzéseket találunk: „Modern monumentális építkezések tervezésénél, ha a műépítész követni óhajtja az anyagszerűség, az igazság, a szerkezetértvényesülésének elvét, már a koncepciónál, a gondolatok rögzítésénél karöltve kell haladnia a szerkesztő mérnökkel, s csak a nyers szerkezeti formákból kiindulva tud egyszerű eszközökkel művészi öntudatot, egységet és szépséget kifejezteni.”¹¹

Kiemelkedően érdekes az egyetlen külföldi épület, az első számtól a harmadikig helyet kapó, Pilczer Pál MÁV-mérnök által bemutatott breslaui (vagy magyarosan boroszlói, ma Wroclaw, Lengyelország) ünnepi csarnok (Jahrhunderthalle) épülete (4. kép). A korában is kiemelkedő teljesítménynek számító, ma a világörökség részeként nyilván tartott csarnok építésztervezője Max Berg volt. A Napóleon elleni, Boroszlóból indult harcok centenáriuma szervezett kiállítás középpontjába a „megizmosodott vasbeton-építés” monumentális ünnepi csarnokát állították. A *Betonszemlé*ben közölt írás részletesen, több magyarázó ábra segítségével ismerteti a szerkezet sajátosságait.

Külön csoportba osztandó az építészek által írt cikkek, ezek ugyanis az új anyaghoz kapcsolódó új stílus kérdését boncolgatják. Noha csupán három ilyen írás jelent

5. kép. Vásárcsarnok, Wroclaw. Richard Plüdemann, 1906–1908.

meg, mindegyiknek igen nagy jelentőséget tulajdoníthatunk, mivel általánosságban megfogalmazható, hogy e korai időszakban a vasbeton viszonylag gyors és széleskörű építőipari elterjedése, illetve technikai fejlődése mintegy túlszárnyalta, megelőzte a róla történő építészeti elméleti gondolkodást.

A Müller Félix¹² által írt *Hatezer év a szerkezeti gondolat kérdéséből*¹³ c. tanulmányában a vasbeton és a középkori kő szerkezeti-formai rokonságát és ellentétét tárgyalja. Gótikus templomokkal párhuzamba állít egy-egy kortárs profán és szakrális épületet: az éppen felépült, fent már említett boroszlói ünnepi csarnokot és vásárcsarnokot (Richard Plüdemann, 1906-1908, **5. kép**), illetve az 1904-ben befejezett párizsi Saint Jean de Montmartre templomot (tervezte Anatole de Baudot, Viollet-le-Duc tanítványa). Müller az anyag-szerkezet-forma közötti kapcsolatot vizsgálja, kérdése, hogy a gótika építészeti elemei megtarthatók-e vasbetonból megépítve, szükséges vagy elfogadható-e a vimperga, trifórium stb. újbóli használata – a válasza pedig igen. A vasbetongótika az új szerkezet múlt nélkülségére volt egyfajta válasz.

De nem ez volt Müller első cikke Boroszlóról, tanulmányútja nagy hatással volt rá. 1913. elején a Vállalkozók Lapjában lelkesen így írt: *„Ne méltóztassanak azonban a mi pesti vasbetonépületeinkre gondolni, melyeknek szerkezeti vázát csaknem mindenütt öszinteség nélküli pótszerkezetekkel földjük el! Ezeknek az épületeknek az architektúrája is vasbeton. Kívül és belül mutatják az anyagot.”*¹⁴ Majd a hatalmas betonfelületek képzésével kapcsolatban megemlíti: *„Kívül az összes falfelületek a betonanyagot – részben szemcsézett kéregbetont – mutatják. [...] Kissé szürke az egész épület, de azért örül az ember lelke, olyan őszintén igaz minden. [...] Architektonikus és vasbeton története szempontból jelentős lesz ez a kiállítás, mert [...] az épületek önmagukban a vasbetonépítés első kiállításának tekinthetők. Ezért írtam cikkem elejére: Boroszló, a vasbeton város.”*¹⁵ Az utókor igazolta Müller szavait.

A felülettel kapcsolatos problémákkal foglalkozik Bory Jenő¹⁶ építész, szobrász és festő *Művészet és vasbeton* c. írása, amelyben egy síremlék és egy kút kialakítása kapcsán az engedelmes vasbeton művészi felhasználhatóságáról értekezik.¹⁷ Azt vizsgálta, hogy az egyszerű, durva megjelenésű beton hogyan válhat – burkolat nélkül – a műtárgyak alapanyagává. Mivel az összetétel módosításával nemesedhet a felület, de az állékonyság romolhat, ezért javaslata szerint a zsaluzó anyaggal kell kísérletezni, mert az egyszerű deszkazsaluba öntött betont még költséges kézi utómunkával sem lehet tökéletesíteni. A bemutatott műtárgyakon Bory gipszformával, illetve aszfaltpapírral (mai szóval bitumenes lemez) dolgozott. Cikkében lelkesen néz a vasbeton elterjedése elé, amellyel kapcsolatban talán az egyik legfontosabb problémát sikerült megfogalmaznia, vagyis hogy a kivitelezési mód finomítása, a megfelelő öntési sablon megválasztása vezethet a vasbeton szerkezetek látszó, esztétikus megjelenéséhez.

6. kép. Jézus szíve templom, Székesfehérvár.
Bory Jenő, 1909–1911.

A harmadik építészeti témájú cikk Medgyaszay Istvánnak az első, majd a negyedik számban közzétett *Az építőszerkezetek kialakulása* c. írása.¹⁸ Tanulmányában a történeti építési módok tükrében tekintette át az egyes építőanyagokból fakadó formálási elveket. Két alapelvet emelt ki: egyrészt azt, hogy az elemek szerepe a szerkezet erőjátéka által meghatározott, vagyis minden elem akkora, amekkorára szerkezeti szempontból szükség van, másrészt, hogy a különféle anyagok formálását meghatározzák a fizikai jellemzők, méretük és textúrájuk – így tehát a felület megdolgozásának problematikáját is érinti. 1909-ben a bécsi építészkongresszuson elhangzott, majd a *Művészetben* megjelent¹⁹ forradalmi jelentőségű előadásában még nem kapott helyet a vasbeton anyagszerűségében rejlő formálási lehetőségek vizsgálata, amely irányba azonban a fenti megállapításokkal komoly lépéseket tett. Jelentős megállapítás az öntés általi sokszorosításban rejlő művészi lehetőségek kiemelése, illetve a hézagnélküli monolit megjelenés nagyvonalúságának méltatása.

A támogatók névsorában szereplő harmadik építész, Ray Rezső Vilmos, aki sajnos nem jelentkezett önálló tanulmánnyal, noha Zielinskivel 1905 óta szorosan együttműködő, a vasbeton úttörő alkalmazójaként számon tartott építésről van szó.

A *Betonszemlében* fontos szerepet játszanak a különféle ismeretterjesztő írások is, amelyek közérthetően és részletesen közölnek érdekes, praktikus információkat – például a működő gyártásáról, kültéri cementlap burkolatokról, az 1913-as lipcsei építőipari kiállításról, a betonúrtömbről, amerikai öntöttbeton házakról stb. Kiemelendő Fenyő Henrik székesfővárosi mérnök *A bordás vasbeton födémek fejlődése*²⁰ c. összefoglalója, amelyben harminc, szabadalmi oltalommal védett födém-megoldást mutatott be részletesen, mindezt 1914-ben, öt évvel a magyarországi vasbetonszabályzat kiadása után. Gergely Jenő másfél évtizeddel később írt visszaemlékező cikke összecseng Fenyő tanulmányával. „A szabályzat rendkívül termékeny hatást váltott ki. [...] megnyitotta az újabb vasbeton-»szabadalmak« áradatának zsilipjét. Legfőképpen, sőt talán csakis a födém szerkezetek terén. Apró és jelentéktelen konstrukciós változtatásokkal [...] új »szabadalmakat« és »rendszereket« kreáltak.”²¹ A *Betonszemle* hirdetési között is gyakran találkozunk saját szabadalmak reklámjával.

A *Szemle* rovat sokszínűségén Enyedi mellett több, névvel megjelenő munkatárs is dolgozott. A célkitűzéseknek megfelelően minden számban helyet kapott a legújabb és legjobb külföldi (német nyelvű) és magyar szakkönyvek közül válogató értékelő-elemző kritika, illetve külföldi (angol, német, francia) szaklapokban megjelent érdekességek hosszabb-rövidebb összefoglalója. A *Szemle* jeles bizonyíték a kortársak tájékozottságára, a rovatban feltüntetett források minősége és sokfélesége a lap tudományosságát bizonyította, színvonalát emelte. A fentebb megnevezett külföldi lapokhoz képest a *Betonszemle* hasábjain más források is megjelennek, az alábbiakból ismertettek egy-egy cikket: a New York-i, hetente megjelenő *Engineering News*-ből, a párizsi székhelyű, civil mérnökökből szerveződött társaság *Mémoire et compte rendu des travaux de la société des ingenieurs civils de France* c. lapjából, illetve a berlini *Beton und Eisen*-ből és a *Tonindustrie-Zeitung*-ból.

Szakirodalom tekintetében ismét érdekes a reklámokra utalni, ugyanis az újságot árusító Kilián Frigyes utóda (Noseda Tivadar) egyetemi könyvkereskedő a maga vásárlókat csalogató hirdetésében egyenesen a beton-szakirodalom klasszikusainak és magyar nyelven olvasható kiadványainak mintegy rövid bibliográfiáját adta.

Minden lapszám a *Kérdések és feleletek* rovattal ért véget. Összesen tizenöt kérdést közöltek, tizenkettőre érkezett be névvel ellátott, gondosan kidolgozott válasz. Számítási, szabályozási, de egészen konkrét gyakorlatias kérdések is érkeztek.

Az első és utolsó oldalakon sűrűn szedve megjelenő hirdetéseket átnézve kitűnik, hogy hazánkra, erre a viszonylag kis piacra jellemző élénk verseny alakult ki tervezők és kivitelezők között is, nagy kapacitású vasbetonvállalat nem jött létre. Az elterjedés motorja a mérnöktársadalom volt. Amíg Németországban és Ausztriában nagy építővállalatok alakultak speciálisan vasbetonépítésre, amelyek magukhoz vonzották a vasbetonhoz értő mérnököket, addig Magyarországon elsősorban Zielinski volt munkatársai, önálló, kizárólag vasbetontervezéssel foglalkozó magánmérnöki irodát nyitottak, és az építővállalkozók és építőmesterek köreiben iparkodtak a vasbetonszerkezetek építését bevezetni, terjeszteni.²²

Összefoglalás

Társadalmi és kulturális aspektusokat vizsgálva kiderül, hogy a vasbeton sikeressége nagyban múlott a bizalom széleskörű elnyerésén, a hatóságok reakcióin, a köztéri megjelenés és az esztétikai adottságok elfogadásán-elfogadtatásán. A szaksajtó orgánumai, de kiemelkedően a speciális érdeklődésű *Betonszemle* szerepet játszhatott a bizalom megerősítésében és még inkább a köztájékoztatásban. A lap létrejöttét sok szereplő és különböző irányultságú érdekcsoport önkéntes együttállásának köszönheti, így a *Betonszemle* a szabad versenyen alapuló, korabeli pezsgő építőipari élet jellegzetes lenyomata.

A rövid életű újság hasábjain nem bontakozhatott ki egymásra reflektáló polémia, nem kaphatunk képet érdekek és ellenérdekek összecsapásáról. Azonban az alapos, tudományos és ismeretterjesztő jellegű tájékoztatásnak köszönhetően egyrészt megismerkedhetünk az 1910-es években működő, a vasbeton elterjedését támogató mérnökök és építészek gondolkodásával, informáltságával, információs lehetőségeivel, másrészt a lapban megjelentek forrásként szolgálnak a mára megszűnt gyártási-eljárási módok, feledésbe merült építmények tekintetében is. A *Betonszemle* sajtótörténeti szempontból magas szakmai elvárásoknak megfelelő sajtóorgánium.

Jegyzetek

- 1 Ld. bővebben: F. DÓCZI Erika: *A legmodernebb építési mód*. In: *Als ich can*. Szerk. GAYLHOFFER-KOVÁCS Gábor, SZÉKELY Miklós. Budapest, CentrArt, 2013. 46–60.
- 2 Például Magyar Mérnök- és Építészegylet Közlönye (1871–1944), Magyar Mérnök- és Építész Egylet Heti Értesítője (1882–1910), Építési Ipar (1877–1887) → Építő Ipar (1887–1914) → ÉpítőIpar–Építő Művészet (1914–1932), Magyar Ipar (1880–1944), Vállalkozók Lapja (1875–1944), Magyar Iparművészet (1897–1944), Magyar Pályázatok (1903–07), Magyar Építőművészet (1907–), Művészet (1902–1918), A ház (1908–1911).

- 3 MICHAILICH Győző: *Vasbetonszerkezetek*. 1. kötet. Budapest, Németh, 1922. 16.
- 4 JOST, Hans-Ulrich: *The introduction of reinforced concrete in Switzerland (1890-1914): Social and cultural aspects*, in: *Proceeding of the Second International Congress on Construction History*. Szerk. DUNKELD, Malcolm. 2. kötet. 2006. 1741–1753. Letölthető: <http://www.arct.cam.ac.uk/Downloads/ichs/vol-2-1741-1754-jost.pdf> (letöltés ideje: 2014. 06. 26.)
- 5 Vö. MICHAILICH Győző – HAVIÁR Győző: *A vasbetonépítés kezdete és első létesítményei Magyarországon*. Akadémiai kiadó, Budapest, 1966. 295.
- 6 *Programmunk*. In: *Betonszemle*, 1. évf. (1913) 1. sz. 2–3.
- 7 Összesített névsor: Allerhand Sándor, magánmérnök; Bábitsky József, magánmérnök; Baczó Andor, magánmérnök; Barsy Károly, kir. mérnök; Becsey Oszkár, magánmérnök; Beck Alajos, magánmérnök; Beke József, műszaki főtanácsos; Dr. Benedek József, kir. mérnök; Dr. Bresztovszky Béla, műgy. ny. r. tanár; Buday Béla, műszaki főtanácsos; Calogovic Milán, magánmérnök; Elek Adolf, MÁV-mérnök; Elek Szigfrid, magánmérnök; Fenyő Henrik, magánmérnök, hit. szab. ügyv.; Fenyő Andor, szföv. mérnök; Fried József, MÁV-főmérnök; Fried Lőrinc, magánmérnök; Gergely Jenő, magánmérnök; Gombos Mihály, kir. főmérnök; Gut Árpád, magánmérnök; Havas Ernő, magánmérnök; Hollós Dezső, szföv. mérnök; Jacskó Emil, mérnök, műgy. tanársegéd; Jemnitz Zsigmond, magánmérnök; Katona János, magánmérnök; Kazinczy Gábor, szföv. mérnök; Kemény Sándor, magánmérnök; Dr. Kossalka János, műsz. főtan. műgy. m. tanár; Kovács Sebestyén Aladár, műgy. ny. r. tanár; Kúnvári Menyhért, magánmérnök; Lichtenstein Gusztáv, magánmérnök; May Alfréd, magánmérnök; Medgyaszay István, műépítész; Müller Félix, műépítész; Nagy Sándor, kir. főmérnök; Novák Ferenc, műszaki tanácsos; Feyerberger Alajos, magánmérnök; Pilczer Pál, máv. mérnök; Ray Rezső, műépítész; Réthy Lajos, MÁV-mérnök; Dr. Sabathiel Richárd, magánmérnök; Selényi M., magánmérnök; Spiegel Béla, vegyészmérnök, cementgyári igazgató; Spiller Arthur, MÁV-mérnök; Szanditz Ernő, magánmérnök; Szász Albert, MÁV-mérnök; Szedlacek László, kir. főmérnök; Székely Hugó, magánmérnök; Székely Illés, magánmérnök; Takács Árpád, magánmérnök; Thoma Frigyes, MÁV-mérnök; Vámos Ödön, magánmérnök; Vasváry Géza, kir. főmérnök; Zhuk József, áll. kísérl. állomás főmérnök.
- 8 *Programmunk*. In: *Betonszemle*, 1. évf. (1913) 1. sz. 1–2. Másodközlés: MICHAILICH – HAVIÁR, 1966. 232–234.
- 9 *Betonszemle* 2. évf. (1914) 1. szám: SZÉKELY Illés: *A vasgerendás síklemez födések (A vasgerendák méretezésének kérdése)*, BACZÓ Andor: *A tartószelvényeken fellépő belső erők karjának grafikus meghatározása*; 2. évf. (1914) 2. szám: VÁMOS Ödön: *Újabb módszer statikailag határozatlan szerkezetek behatás ábrájának megszerkesztésére*; 2. évf. (1914) 3. és 4. szám: ELEK Adolf: *A csuklós támaszú, háromszlopos merev keretek szilárdsági vizsgálata*, 2. évf. (1914) 5. szám: KOFRANEK Vendel: *Vasbeton alaptestek építése víz alatt*.
- 10 KAZINCZY Gábor: *Kísérletek rácsos tartókkal*, In: *Betonszemle*, 2. évf. (1914) 4. sz. 68–71., *Betonszemle*, 2. évf. (1914) 5. sz. 83–87., *Betonszemle*, 2. évf. (1914) 6. sz. 101–104.
- 11 GERGELY Jenő: *Templomépítkezés vasbetonszerkezettel*. In: *Betonszemle*, 2. évf. (1914) 1. sz. 10–13.

- 12 Müller (néhol Mueller) Félix (1886-1961) építész. 1921-ben szerezte műszaki doktori címét. Tervezői munkássága kevésbé ismert, inkább irodalmi tevékenysége jelentős. A bemutatottakon kívül pl. MÜLLER Félix: *Vasbetonszerkezetek a magasépítészetben*. Tudományos Zsebkönyvtár. Budapest, Stampfel, é.n. [1913].
- 13 MÜLLER Félix: *Hatezer év a szerkezeti gondolat kérdéséből*, In: *Betonszemle*, 2. évf. (1914) 5. sz. 75–77. és 2. évf. (1914) 6. sz. 99–101.
- 14 MÜLLER Félix: *Boroszló, a vasbeton város*. In: *Vállalkozók Lapja*, 1913. január 15.
- 15 MÜLLER Félix: *Boroszló, a vasbeton város*. In: *Vállalkozók Lapja*, 1913. január 15.
- 16 Bory Jenő (1879-1959) nevéhez fűződik a székesfehérvári Jézus szíve templom (1907–1911), amelynek héjalás nélküli, azaz nyersen hagyott, 10 cm vastagságú, mindmáig repedésmentes vasbeton lemez-kupolája igazi szenzáció volt.
- 17 BORY Jenő: *Művészet és vasbeton*. In: *Betonszemle*, 2. évf. (1914) 4. sz. 63.
- 18 MEDGYASZAY István: *Az építőszerkezetek kialakulása*. In: *Betonszemle*, 1. évf. (1913) 1. sz. 3–6. és 2. évf. (1914) 3. sz. 41–42.
- 19 MEDGYASZAY István: *A vasbeton művészi formájáról*. In: *Művészet*, 8. évf. (1909) 1. sz. 30–37. Letölthető: <http://www.mke.hu/lyka/o8/8-1-facs-030.htm> (letöltés ideje: 2014. 06. 26.)
- 20 FENYŐ Henrik: *A bordás vasbetonfödémek fejlődése*. In: *Betonszemle* 2. évf. (1914) 4. sz. 57–60.
- 21 GERGELY Jenő: *A vasbetonépítés*. In: *Az 50 éves Vállalkozók Lapja jubileumi albuma. A magyar építőművészet és építőipar 50 éve, 1879–1929*. Szerk. LAKATOS Mihály. Budapest, é.n. [1930], 271–277.
- 22 Vö. GERGELY, 1930. 275.

Képjegyzék

1. kép. A Deutsche Bauzeitung 1913. évi 7.számának, az Armierter Beton 1914. novemberi és a Le Béton Armé 1914. márciusi címlapja (Letölthető: a Brandenburgi Műszaki Egyetem és a Genti Egyetem honlapjáról)
2. kép. A Betonszemle 1914. februári címlapja (OSzK Mikrofilmtár FM3/6375)
3. kép. Ábra Beck Alajos: Emlékoszlop Győrött c. cikkéből. *Betonszemle* I. (1913) 1. sz. 12.
4. kép. Ábra Pilczér Pál: A breslaui „Festhalle” c. cikkéből. *Betonszemle* I. (1913) 1. sz. 9.
5. kép. Vásárcsarnok, Wrocław. Richard Plüdemann, 1906-08. (Kép forrása: http://archistrona.pl/pictures/news/hala_targowa_II_w_trakcie_budowy.jpg)
6. kép. Jézus szíve templom, Székesfehérvár. Bory Jenő, 1909–11. (Kép forrása: http://www.szekesfehervar.hu/_user/o/Image/oooGergo_2011/oszeptember/jezusszive01.jpg)

About the journal „Betonszemle”

The study analyses the role of the publicity and the technical press in the process of spreading reinforced concrete in the beginning of the XX. century's Hungary, especially in the light of a 1910s press organ called „Betonszemle”. The technical press has played an important role in the familiarization and in gaining confidence of the new structure and building material. It was both result and resort of the canonisation process, and furthermore, it gives important insights into social and cultural aspects. The existence of the „Betonszemle” is due to voluntary constellation of many people and a lots of interest-groups with different orientations, therefore it is a characteristic imprint of the contemporary, stirring architectural life. The paper was sponsored by forty engineers and by a few architects, but the majority of the work was done by the editor-publisher Enyedi Béla. Due to the outbreak of the World War, only eight issues had been published, but the valuable and high standard subject-matter – the theoretical considerations regarding style, experimental results, the presentations of the executed works, book reviews – made it an exceptionally important source of the early hungarian reinforced concrete architecture.